

Радянська монета у скарбах

■ Раїса Яушева-Омельянчик (Київ)

Навіть зовсім недавнє минуле нагадує про себе випадковими знахідками. Одноманітні і беззмістовні монети СРСР час від часу раптово з'являються, нагадуючи про події, які ще на пам'яті сучасного покоління. Але як і завжди, у кожного комплексу своя доля, своя історія виявлення, що й змушує нумізматів пильно вдивлятися у чергову пам'ятку та досліджувати її.

Музейні колекції рясніють радянськими монетами, проте у скарбах вони осідають доволі рідко, що пояснюється більш-менш сталою грошовою системою держави закритого типу. Пропонуємо кілька прикладів цього явища.

Карапишівський скарб

У 1950 р. до Центрального історичного музею України надійшов скарб, який півстоліття не викликав ні зацікавленості, ні сумнівів щодо його обліку та зберігання.

Проте, розпочатий у музеї наприкінці минулого ХХ століття процес ідентифікації та наукової паспортизації, змусив здійснити уточнення кількісного складу скарбу за первісними документами.

Несподівано було відкрито всю глибину історії унікальної знахідки. Скарб виявився неординарним не тільки візуально та за обставинами знахідки, а й за змістом, складом та непередбаченою його долею вже у стінах музею.

Наприкінці травня 1950 р. сільськогосподарські роботи були у розпалі. Господиня садиби у с. Карапиші Миронівського (колись – Старченківського) району на Київщині була чимало стривожена надзвичайною знахідкою.* Сталінські роки були страшними і непевними. Спроба приховати будь-що – від колоска до факту біографії –

* Село Карапиші навіть після воєнних подій 1914–1921 рр. вважалося великим за площею та чисельністю населення: своїми вулицями, майданами, подвір'ями та забудовами воно охоплювало близько 500 га; мешкало у селі (за даними Київського губздраву 1923 р.) 7138 осіб. У цей самий період, наприклад, у сусідній Миронівці мешкало 4087 осіб (Державний архів Київської області. Ф.354.- Оп.1.- Спр.439; Ф.411.- Оп.1. – Спр.518).

загрозувала жорстокою розправою. Тому й чекала ця знахідка приїзду аж із області представника органів влади.

Відряжений з Києва старший лейтенант управління держбезпеки Василь Романович Тесленко сумлінно склав на місці події Акт розслідування, що дивом потрапив до музейної документації: «Акт про здійснення розкопок старого засипаного льоху на садибі Віри Макарівни Димиденко, який до 1933 р. належав громадянину Виграненку Онуфрію Трофимовичу».

У документі слідчий не тільки розкрив подробиці історії знахідки, а й докладно представив вміст скарбу, розподіливши його на свій розсуд «чітко» на дві частини.

Виявилося, що у відділі нумізматики всі роки зберігається лише перша «срібна» частина знахідки, що відповідало першій частині Акту розслідування: «На глибині 1,5 метра у стіні льоху зі східного боку у лівому кутку було виявлено старе жерстяне відро, в якому зберігалися цінності зі срібла... на суму 794 рублі 76 коп.».

Кількість монет було підтверджено Інвентарною книгою музею – 2594 одиниці. У наявності виявилось, правда, дещо більше – 2604 срібні монети.

Склад першої монетної срібної частини скарбу, інвентаризований у відділі нумізматики музею, такий:

Російська імперія

- Рублі-дукачі 1815–1907 рр. (288 од.);
- Рублі 1877–1902 рр. (24 од.);
- Полтини-дукачі 1844–1877 рр. (19 од.);
- Полтина 1876 р. (1 од.);
- 50 копійок-дукачі 1896–1912 рр. (65 од.);
- 50 копійок 1894–1913 рр. (10 од.);
- 25 копійок-дукачі 1849–1875 рр. (4 од.);

Монети-дукачі 1815–1916 рр. з російсько-радянського скарбу, знайденого у 1950 р. у с. Карапиші Київської області

20 копійок-дукачі 1871—1916 (75 од.);
20 копійок 1861—1915 рр. (103 од.);
15 копійок-дукачі 1860—1915 рр. (5 од.);
15 копійок 1861—1915 рр. (35 од.);
10 копійок-дукачі 1914—1915 рр. (2 од.);
10 копійок 1859—1915 рр. (37 од.);
5 копійок 1851—1913 рр. (8 од.).

РРФСР

50 копійок 1921—1922 рр. (36 од.);
20 копійок 1921—1923 рр. (189 од.);
15 копійок 1921—1923 рр. (134 од.);
10 копійок 1922—1923 рр. (19 од.).

СРСР

Полтинники 1924—1926 рр. (98 од.);
20 копійок 1924—1931 рр. (877 од.);
15 копійок 1924—1931 рр. (373 од.);
10 копійок 1924—1931 рр. (202 од.).

Австро-Угорщина

2 гелера 1908 р. (1 од.), бронза.

Найстаршою монетою є рубль-дукач 1815 р. (Росія), наймолодшими є три монети – 10 копійок і 20 копійок (2 од.) 1931 рр. (СРСР). Вагомішу частину складають російські монети 1815—1917 рр. – від рублів до 5 копійок – 676 монет.

Проте кількісно переважають радянські монети 1921—1931 рр. – від 50 копійок до 10 копійок – 1928 монет.

Унікальність же скарбу визначається тим, що у ньому присутні 458 російських монет-дукачів і ця обставина дає змогу, власне, кваліфікувати його як монетно-речовий комплекс.

Монети, прикрашені так званим «бантом» однакової ажурної конфігурації із срібної гнutoї стрічкової дротини, були таким чином перетворені на ювелірні вироби – дукачі – такі популярні у селянському середовищі.

Ймовірно, для задоволення попиту й було засновано у свій час (до революції 1917 р.?) невеличку ювелірну майстерню на селі.

Можливе й інше припущення щодо виготовлення дукачів. Користуватися грошима, які вийшли з обігу після 1917 р., або продавати навіть як сировину було небезпечно та й недоцільно. Коштувала тоді стара монета вдвічі дешевше нової радянської, до того ж остання повторила пробу срібла і вагу царської. А монета, перетворена у дукач для намиста, значно підвищувалася у ціні.

До речової частини монетного скарбу належать й чарка, а також сім хрестиків «середнього розміру низькопробного срібла» на 59 г. Чарочка срібна золочена вагою 55 г, орнаментована гравером переплетеними поясками з крапками,

має чотири клейма, які розповідають про те, що виготовив її у 1856 р. на московській фабриці срібних виробів ювелір Матвій Сергєєв («МС»), а московський же старший пробірет Андрій Ковальський («А.К.») позначив пробу срібла («84»).

Нереалізовані дукачі та накопичена радянська срібна монета, що вийшла з обігу внаслідок реформи 1931 р., зробилися скарбом. Власник його – заможний хазяїн, відчуваючи селянську катастрофу періоду загальної колективізації, сподіваючись на повернення, закопав жерстяну дійничку у задній стіні свого льоху на чималу глибину – аж на 1,5 м.

Минуло всього дев'ятнадцять років – і скарб отримав постійну прописку у державному музеї. Але всупереч музейному порядку, ювелірні вироби було поставлено на облік не в нумізматичних інвентарях і вони зберігаються не зі скарбом, а у речовому відділі Музею історичних коштовностей – філії Історичного музею. Тому й залишалися вони довгий час поза увагою нумізматів.

Другу частину скарбу, раніше нам невідому, слідчий у своєму Акті розслідування визначив як «все інше», що не заслуговувало на його увагу і що прирєкло на трагічну долю вже у стінах музею 575 мідних монет. Тому й Були вони зафіксовані «неатрибутованими» як в Акті прийому до музею, так і у Головній інвентарній книзі (Книга надходжень) у такому вигляді: «Монети білого металу – 2, жовтого металу – 7 іноземних марок, 5 коп. – 7 екз., 3 коп. – 106 екз., 2 коп. – 57 екз., 1 коп. – 396 екз.»

Далі цього моменту інвентаризація «не срібла» не здійснювалася. Монети пропали, мабуть, у хащах так званого «Обмінного фонду», куди скидалися «інші» речі – непрезентабельні, нетематичні, депаспортизовані. Проте й малої частки мідної частини скарбу відшукати не вдалося до останнього часу. Можливо Акти видачі з музею речей-дублікатів для потреб новоутворених музеїв допоможуть у перспективі прослідкувати їх «останній шлях». Великою удачею було б здійснення повної реконструкції цього незвичайного скарбу радянської доби.

Таким чином, у первісному стані

* За постановою уряду В. Януковича в 2004 р. Музей історії міста Києва виселено із Кловського палацу у зв'язку з передачею будівлі Верховному Суду України. Усі експонати музею знаходяться у запакованому стані (в ящиках) в Українському Домі (Хрещатик, 2), тому ідентифікацію монет не здійснено.

монетно-речовий скарб складався з 3186 предметів, що були зібрані в одному місці функціонування невеличкої сільської ювелірної майстерні та відобразили зміну політичних систем і грошові реформи.

Археологічний скарб

У 1982 р. науковий співробітник Київської експедиції Інституту археології НАН України Ярослав Євгенович Боровський (1937—2003) передав до Музею історії міста Києва скарб, що складається з радянських монет 1922—1940 рр. (416 одиниць) та двох випадкових внесків — 50 копійок 1896 р. і 10 грошей 1923 р. (Польща), разом із залишками місткості — скляної банки.

На жаль, на той час працівники музею несерйозно поставилися до цього комплексу, не зафіксувавши місця знахідки, тому у 2005 р. було проведено невеличке «розслідування».

«Звіти» експедиції Я. Боровського за 1973—1982 рр., що зберігаються в архіві Інституту археології НАН України, свідчать про його активну участь у найвизначніших розкопках у Києві у 1970—2000 рр., починаючи від дослідження мурованого палацу княгині Ольги на Старокиївській горі та знаменитих дерев'яних зрубів на Подолі. Під його керівництвом розкриті численні могильники, садиби, вулиці, житлові та ремісничі комплекси X—XIII ст. у «граді Володимира» та «граді Ярослава», на Копиревому кінці та Шекавиці. Це — різні ділянки вулиць Володимирської, Великої Житомирської, Рейтарської, Стрігінської, Золотоворітської, у Киянівському провулку та на горі Дитинець. Проте, дана знахідка у «Звітах» не значиться.

Отже, перед нами нескладний зміст скарбу згідно з описом в інвентарній книзі музею*:

РРФСР

50 копійок 1922 р. — 6 одиниць.

СРСР

Полтинник:

1924 р. (Т.Р.) — 19 од.;

1925 р. — 1 од.;

1926 р. (П.Л.) — 1 од.

10 копійок:

1931 р. — 16 од.;

1932 р. — 52 од.;

1933 р. — 36 од.;

1934 р. — 16 од.;

1935 р. — 50 од.;

1936 р. — 83 од.;

1937 р. — 8 од.;

1938 р. — 39 од.;

1939 р. — 33 од.;

193...р. — 12 од.;

1940 р. — 14 од.

15 копійок:

1931 р. — 5 од.;

1932 р. — 5 од.;

1933 р. — 4 од.;

1934 р. — 1 од.;

1935 р. — 5 од.;

1936 р. — 6 од.;

1938 р. — 3 од.;

1940 р. — 1 од.

Росія

50 копійок 1896 р. — 1 од.

Польща

10 грошей 1923 р. — 1 од.

Найстарша монета — 50 копійок 1922 р.

Наймолодші монети — 10 копійок 1940 р. — 14 од. та 15 копійок 1940 р.

Лише завдяки спогадам кандидата історичних наук Михайла Сагайдака, учасника археологічних розвідок тих років, вдалося відтворити історію знахідки даного скарбу.

Вже восени 1978 р., наприкінці сезонних розкопок на теренах київського «міста Ярослава», у дворі будинків на розі вулиць Рейтарської та Поліни Осипенко (за звітами — Рейтарська, 36—38) Ярослав Боровський наостанку вирішив «прошурфити» ще й ґрунт у тимчасовому дерев'яному сарайчику, де археологи зберігали шанцевий інструмент. Там і було виявлено монетний скарб XX ст.

В акті прийому зазначена місткість — розбита скляна банка, залишки якої повернуто автору знахідки.

Розповіді про скарби буде продовжено в наступних номерах журналу.

Срібні російські та радянські монети із скарбу, знайденого у 1950 р. у с. Карпашині Київської області